

ԱՐՑԱԽՅԱՆ ԱԶԱՏԱՄԱՐՏԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ
ՎԻՃԱԿՆ ՈՒ ՀԱՅ ՊԱՏՄԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Մինասյան Է. (ԵՊՀ, Հայաստան)

edik_minasyan@hotmail.com

Բանալի բառեր՝ Արցախ, հայ պատմագիտություն, ազատագրական պայքար, Արցախյան հիմնախնդիր, ռազմավարական հետազոտությունների կենտրոններ:

Արցախահայության ազատագրական պայքարն իր ուրույն տեղն ունի հայոց նորագույն պատմության մեջ: 1921թ. հուլիսի 5-ին Լեռնային Ղարաբաղն Ադրբեջանին ապօրինի բռնակցվելուց հետո արցախահայությունը շուրջ 7 տասնամյակ անընդհատ բողոքում էր այդ անարդարացի և ապօրինի որոշման դեմ՝ պահանջելով այն միավորել մայր հայրենիքի հետ, սակայն Մոսկվայի և Բաքվի իշխանությունները մերժում էին այդ արդարացի պահանջը: Ավելին, Ադրբեջանի իշխանությունները կանխամտածված խոչընդոտում էին Լեռնային Ղարաբաղի սոցիալ-տնտեսական, գիտամշակութային զարգացմանը, արգելակում կապը մայր հայրենիքի հետ և, աստիճանաբար արտամղելով տեղի հայ բնակչությանը, արհեստականորեն ավելացնում էին ադրբեջանցիների քանակը՝ փորձելով փոխել մարզի ժողովրդագրական կազմը: 1980-ական թվականներին ստեղծվել էր այնպիսի վիճակ, որ արցախահայությունը կամ պետք է զանգվածաբար լքեր իր հողը և արժանանար Նախիջևանի հայության ճակատագրին, կամ պետք է պայքարի ելներ՝ իր բնօրրանը և մարդկային ու ազգային արժանապատվությանը պաշտպանելու համար: Արցախահայությունն ընտրեց երկրորդ ուղին՝ պայքարի ճանապարհը: Գորբաշովյան Տվերակառուցման՝ քաղաքականությունն ու թվացյալ ժողովրդավարությունը նպաստեցին արցախահայության բացահայտ պայքարի ծավալմանը,

և ադրբեջանական բռնատիրությունից նրա ազատագրումը դարձավ օրակարգի հարց:

Արցախյան ազատամարտի ժամանակաշրջանը հայ պատմագիտության կարևոր խնդիրներից է և ունի արդիական ու քաղաքական կարևոր նշանակություն: Սակայն արցախահայության պայքարի և Ադրբեջանի կողմից նրան պարտադրված պատերազմում տարած փայլուն հաղթանակների շատ հարցեր դեռևս հավուր պատշաճի չեն արժանացել հետազոտողների ուշադրությանը: Ցավոք, մինչև օրս հիմնախնդրի շուրջ եղած գրականությունն ավելի շատ հանրամատչելի է և առավելապես հուշագրական բնույթ ունի:

ԽԱՀՄ-ի փլուզումից հետո աշխարհի քաղաքական կյանքում տասնյակ նոր պրոբլեմներ, բազում խնդիրներ առաջացան: Անհրաժեշտ է նորովի գնահատել այդ ամենը և վերագնահատել շատ տեսակետներ, որոնք հրապարակ են նետվել դեպքերի թարմ հետքերով կամ հորինվել ադրբեջանական գրչակների կողմից:

Ավելի քան 22 տարի է անցել Արցախյան ազատագրական պայքարի նորագույն շրջանից, սակայն առ այսօր հրապարակի վրա չկան հատկապես օտարալեզու ամբողջական ուսումնասիրություններ, որտեղ քննության առնված լինեն Արցախյան նորօրյա ազատամարտի՝ 1988 թվականից սկսած բոլոր փուլերն ու առանձնահատկությունները, հաղթական պատերազմի դերն ու նշանակությունը, ռազմական գործողությունները, 1994 թ. զինադադարի հաստատումը, համահայկական զորակցությունը Արցախին, ինչպես նաև միջազգային հանրության ջանքերն արցախյան հիմնախնդրի քաղաքական կարգավորման ուղղությամբ: Մինչև այսօր չկա նաև ամբողջական ուսումնասիրություն, որը նվիրված լինի Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության անկախության հռչակմանը, պետականության կարգավորման գործընթացին, նրա ներքին ու արտաքին քաղաքականության բազմակողմանի վերլուծությանը:

Արցախյան (1988-2011 թթ.) հիմնախնդրի ուսումնասիրության վերաբերյալ հրապարակի վրա եղած գրականությունը և ուսումնասիրությունները կարելի է բաժանել մի քանի խմբերի.

ա) Արցախյան շարժման վերաբերյալ ուսումնասիրություններ,

բ) Ղարաբաղա-ադրբեջանական 1991-1994թթ. պատերազմի ռազմական գործողությունների վերաբերյալ հետազոտություններ,

գ) Արցախյան հարցի միջազգայնացման ու միջազգային հարաբերությունների ոլորտում նրա քննարկումների մասին եղած փաստաթղթեր ու ուսումնասիրություններ,

դ) Արցախյան անկախ պետականության (ԼՂՀ) հռչակման, պետականության կայացման, նրա ներքին ու արտաքին քաղաքականության վերլուծության վերաբերյալ ուսումնասիրություններ:

Նկատի ունենալով Արցախյան ազատամարտի նորագույն շրջանի (1988-2011թթ.) պատմության ողջ կարևորությունն ու ազգային-հայրենասիրական, գիտական և քաղաքական նշանակությունը՝ կարծում ենք, որ.

1. Առաջիկայում Արցախի նորագույն շրջանի պատմության ուսումնասիրությունը պետք է իրականացվի համալիր եղանակով՝ ներգրավելով դրա մեջ ոչ միայն ՀՀ ԳԱԱ պատմության, արևելագիտության ինստիտուտները, այլև ԵՊՀ պատմության, միջազգային հարաբերությունների և արևելագիտության ֆակուլտետները, ինչպես նաև ՀՀ արտաքին գործերի նախարարությունը:

2. Ցավոք, անկախ Հայաստանի Հանրապետությունում 20 տարիների ընթացքում չստեղծվեցին ազգային անվտանգության բնագավառն ուսումնասիրող պատշաճ գիտական որակավորում ունեցող վերլուծական կենտրոններ՝ իրենց համապատասխան կադրերով, թեև ի սկզբանե պարզ էր, որ դարաբաղյան հակամարտությունը սերտորեն առնչվում է համաշխարհային բազմաբնույթ զարգացումներին, որոնք անհրաժեշտ է ժամանակին և արագ վերլուծել: Ուստի խիստ անհրաժեշտ է նման կենտրոնների

ստեղծումն ու համապատասխան կադրերով դրանց ապահովումը: Դրանք կարելի է ստեղծել նաև բուհերում՝ կոնկրետ և հրատապ ծագած խնդիրները քննարկելու և վերլուծելու համար:

3. Անհրաժեշտ է, որ ՀՀ կառավարությունը կամ ՀՀ արտաքին գործերի նախարարությունը ստեղծի ռազմավարական հետազոտությունների նոր կենտրոն, որը կմշակի հեռանկարային գործողությունների ռազմավարական ծրագրեր ոչ միայն ՀՀ անվտանգության ապահովման համար, այլև՝ Արցախյան հակամարտության ընթացքն ու կարգավորման հնարավորությունները մասնագիտական համակարգված վերլուծության ենթարկելու, կոնկրետ ու պրակտիկ առաջարկներ անելու նպատակով:

4. Ուսումնասիրությունների արդյունավետությունն էապես կարելի է բարձրացնել՝ գիտական համագործակցություն հաստատելով նշված հարցերով զբաղվող արտասահմանյան գիտնականների և մասնավորապես՝ սփյուռքահայ պատմաբանների, արևելագետների ու միջազգայնագետների հետ:

5. Հարկավոր է ստեղծել համակարգող մի մարմին՝ ընդգրկելով նրա մեջ հիշյալ հարցերով զբաղվող բոլոր կազմակերպությունների ներկայացուցիչներին, ինչը հնարավորություն կտա խելամտորեն օգտագործել հանրապետության գիտական ներուժը:

6. Սոցիոլոգիական հարցումներով ու անձնական դիտարկումներով կարելի է վերլուծել ու քննարկել ԼՂՀ-ի սոցիալ-տնտեսական, հասարակական-քաղաքական կյանքի տարբեր ոլորտների գործընթացները և անել համապատասխան առաջարկներ:

THE SITUATION OF THE STUDY OF ARTSAKH'S FIGHT FOR FREEDOM
HISTORY AND THE MODERN PROBLEMS OF ARMENIAN HISTORIOGRAPHY

Minasyan E. (Yerevan State University, Armenia)